

MYSTAGOGIE PŘINÁŠENÍ DARŮ

V MINULÉM ČÍSLE JSME NABÍDLI OD **G. BOSELLIHO** UVEDENÍ DO MYSTAGOGIE A UKÁZALI JSME SI, JAK JI POUŽÍVÁ PŘI VÝKLADU ÚKONU KAJÍCNI. TENTOKRÁT SE MŮŽETE ZAČÍST DO MYSTAGOGICKÉHO VÝKLADU PŘINÁŠENÍ DARŮ. JEDNÁ SE O PŘEKLAD Z KNIHY **G. BOSELLI, IL SENSO SPIRITUALE DELLA LITURGIA, MAGNANO 2011, S. 89–110.**

„Máš v sobě to, co můžeš obětovat ...
Ať v tobě nechybí oběti chvály.“¹

Všeobecné pokyny k Římskému misálu, které jsou do jisté míry sebezpochopením, jež má církev o významu své liturgie, poznamenávají ohledně přinášení darů s odpovídajícím realismem: „Ačkoli chléb a víno určené k bohoslužbě nepřinášejí věřící ze svého jako kdysi, přece si obřad přinášení darů uchovává svůj duchovní význam a smysl.“² Věřící sice už nepřinášejí dary ze svých domovů, ale duchovní význam přinášení chleba a vína k oltáři zůstává nedotčený. Mým záměrem tedy bude ukázat sílu a duchovní význam tohoto obřadu.

Jestliže věříme, že eucharistie je pramenem křesťanské etiky, chtěl bych přemýšlet o obřadu přinášení darů především jako o obrazu a vzoru křesťanské etiky, která nakolik je etikou eucharistickou, je etikou společenství s Bohem a sdílení s bratry a mezi nimi zvláště s nejhudšími, kteří potřebují chléb, jakož i základní práva. Budeme se v podstatě snažit odpovědět na jedinou otázku: Jaká představa křesťanské komunity, lidského soužití, a tedy i společnosti a světa vyvstává z obřadu přinášení darů? Obřad přinášení darů k oltáři je kultickým gestem, nejprve židovským, pak křesťanským, ve kterém společně a nikdy ne odděleně vstupují do hry věřící přinášející dary, dary položené na oltář Páně a chudí, se kterými sdílíme stvořená dobra.

V první části tohoto pojednání půjdeme k biblickým kořenům etického příkazu přinášení darů. Jedná se o příkaz, který Ježíš v evangeliu radikalizuje a který křesťanská liturgie přijala plně za vlastní. Ve druhé části se zastavíme u obřadu přinášení darů, jak ho dnes slavíme, a budeme zvláště komentovat modlitbu dobrořečení nad chlebem a vínem. Na závěr zaměříme pozornost na to, jak je přinášení darů výzvou k etické zodpovědnosti.

Etický příkaz obětování prvotin

Exegeté dostatečně ukázali, že starozákonní text o přinášení prvotin (Dt 26,1–11) je zároveň připomínkou dějin Izraele, vyznáním víry v Boží jednání a etickým příkazem, který je potřeba žít v přítomné chvíli. Po obsazení Kanaánu se Izrael stává usedlým národem. Každý rok po skončení žni mají všichni synové Izraele vystoupit do svatyně, přinést prvotiny ze své úrody a děkovat Pánu za plody země. Mojžíš to předepisuje takto (Dt 26,1–11):

„Až přijdeš do země, kterou ti Hospodin, tvůj Bůh, dává do dědictví, a obsadíš ji a usadíš se v ní, ²vezmeš z prvotin všech polních plodů, které vytěžíš ze své země, kterou ti dává Hospodin, tvůj Bůh, vložíš je do koše a půjdeš k místu, které vyvolí Hospodin, tvůj Bůh, aby tam přebývalo jeho jméno. ³Přijdeš ke knězi, který tam bude v těch dnech, a řekneš mu: ‚Vyznávám dnes Hospodinu, tvému Bohu, že jsem vstoupil do země, o které přísahal Hospodin našim otcům, že nám ji dá.‘ ⁴Kněz vezme koš z tvé ruky a postaví jej před oltář Hospodina, tvého Boha. ⁵Ty pak promluvíš před Hospodinem, svým Bohem, takto: ‚Můj otec byl Aramejec bloudící bez domova, sestoupil do Egypta a s hrstkou lidí tam pobýval jako host. Tam se stal velikým, zdatným a početným národem. ⁶Ale Egypťané s námi zle nakládali, trýznili nás a tvrdě nás zotročovali. ⁷Tu jsme úpěli k Hospodinu, Bohu našich otců, a Hospodin nás vyslyšel, shlédl na naše

pokoření, plahočení a útlak. ⁸Hospodin nás vyvedl z Egypta pevnou rukou a vztaženou paží, za veliké hrůzy, se znamením a zázraky, ⁹a přivedl nás na toto místo a dal nám tuto zemi, zemi oplývající mlékem a medem. ¹⁰Nyní tedy, hle, přinesl jsem prvotiny z plodů role, kterou jsi mi dal, Hospodine.‘ A postavíš koš před Hospodina, svého Boha, a pokloníš se před Hospodinem, svým Bohem. ¹¹Budeš se radovat ze všeho dobrého, co dal Hospodin, tvůj Bůh, tobě a tvému domu, ty i lévijec i bezdomovec, který bude mezi vámi.“

Izrael si připomíná přechod ze stavu bídy k hojnosti a vzpomíná, že když byl otrokem v Egyptě, Pán viděl jeho život plný bezprávnosti, bídy a útlatu a osvobodil ho a přivedl do „země oplývající mlékem a medem“. Prostřednictvím vzpomínky, která propojuje historii a přírodu, Izrael poznává, že země, ve které se nachází, je darem Božím, a proto musí prohlásit jednu přesnou historickou skutečnost: „Vyznávám dnes Hospodinu, tvému Bohu, že jsem vstoupil do země, o které přísahal Hospodin našim otcům, že nám ji dá“ (Dt 26,3). Historická událost je uznána jako Boží jednání: Pán uskutečnil zaslíbení dané otcům. Toto uznání je skutečným vyznáním víry, „není to nárok: Já vlastním tuto zemi, neboť jsem ji získal – ale uznání: Vstoupil jsem do země, neboť mi ji Bůh daroval“.³

Ale obřad přinášení prvotin není pouze připomínkou minulosti, ale také přítomnosti, výzvou k odpovědnosti, kterou dnes Izrael má. Úryvek z Deuteronomia končí etickým příkazem ke sdílení: „Budeš se radovat ze všeho dobrého, co dal Hospodin, tvůj Bůh, tobě a tvému domu, ty i lévijec i bezdomovec, který bude mezi vámi“ (Dt 26,11). Levitu a bezdomovce spojuje to, že nemají právo vlastnit zemi, a tedy žijí ze štědrosti druhých. Příkaz rozdělit se s levitou a bezdomovcem znamená žádat Izrael, aby byl s těmi, kteří nic nemají, jako Bůh byl s ním, když byl v Egyptě bez práv a v bídě. Vděčnost provázející přinášení plodů země k oltáři Páně „není ubohou a sobeckou radostí jedince, který se ‚těší‘ z vlastního kousku země, ale vděčnost všech a každého za dar ke sdílení... s chudými, kteří nemají právo přivlastnit si plody země“.⁴

Mojžíš opakovaně velmi odvážným způsobem uzákoňuje, aby chudému zajistil to, co mu patří na základě práva a ne almužny: desátky z úrody každého třetího roku (Dt 14,28–29), sabatický rok (Dt 15,7–11), paběrkování (Dt 24,19–21). Je to víra v Boha, z které pramení naděje na spravedlivou společnost: „Ať není u tebe potřebného, neboť Hospodin ti bohatě požehná v zemi, kterou ti Hospodin, tvůj Bůh, dává do dědictví, abys ji obsadil“ (Dt 15,4). Odtud pochází pravá a vlastní sociální smlouva, ekonomika solidarity, která zakládá všeobecnou spravedlnost, odlesk Božího požehnání spočívajícího na práci člověka: „Když budeš sklízet ze svého pole a zapomeš na poli snop, nevrátíš se pro něj. Bude patřit bezdomovci, sirotku a vdově, aby ti Hospodin, tvůj Bůh, požehnal při každé práci tvých rukou“ (Dt 24,19). Z toho všeho právě přinášení prvotin z úrody je úkonem, který vyjadřuje zřeknutí se a odstup od plodů země a vlastní práce, neboť „věřící oddělením části úrody vyznává, že úplné vlastnictví jeho dober mu je odňato. V rovině symbolů jsou dary přineseny, posvěceny obětí a následně sdíleny“.⁵

Uznání projevéné Pánu symbolickou obětí plodů země je opravdové pouze tehdy, je-li ověřeno ve smyslu „učiněné pravým“ rozpoznáním chudého. To znamená, že „v etické praxi sdílení se naplňuje liturgie Izraele. Obřad je symbolickým obrazem spojení lásky k Bohu a k bližnímu, v němž Izrael brzy pozná (...) nejen dvojí základní přikázání, ale samotný základ celého Zákona“⁶, základ, který Ježíš v Markově evangeliu dovede do extrému: „Milovat Boha a milovat bližního je víc než přinášet Bohu oběti a dary“ (srov. Mk 12,33).

foto: archiv redakce

Přinášet dary k oltáři má v Bibli, jakož i v historii náboženství význam vykonání základního kultického gesta, které znamená bohoslužbu jako takovou. Proto Ježíš hovoří i na toto téma a radikalizuje etické požadavky bohoslužby, které zaznívaly už z úst proroků: „Přinášíš-li tedy svůj dar na oltář a tam se rozpomeš, že tvůj bratr má něco proti tobě, nech svůj dar před oltářem a jdi se nejprve smířit se svým bratrem; potom teprve přijď a přines svůj dar“ (Mt 5,23–24). Podívejme se, jak si exegeta Jacques Dupont představuje tuto situaci: „Mezi přinesení daru do chrámu (...) a gesto kněze, který ho pokládá na oltář, se vsunula vzpomínka na bratra a povinnost, kterou je potřeba vůči němu vykonat, přerušila průběh oběti.“⁷ Přejde se tak od přinesení daru k oltáři k jeho ponechání před oltářem. Bohoslužba je přerušena, předchází jí smíření s bratrem, protože je její nezbytnou podmínkou (*sine qua non*). Jan Zlatouštný vnímá význam toho okamžiku, v němž má být oběť přerušena, a dává Bohu do úst tato slova: „Přeruš můj kult, aby zůstala tvá láska, neboť i ona je darem a obětí: smíření s bratrem. A proto neřká, jdi se smířit po té, co jsi přinesl dar; ale v tu samou chvíli, kdy je dar přinášén k oltáři a oběť už začala, posílá tě, aby ses smířil s bratrem. Opakuji, že neřká, abychom toto vykonali po přinesení oběti anebo před přinesením daru, ale prikazuje nechat dar před oltářem a hned utíkat pryč.“⁸

Překvapí a možná i pobouří obraz opuštěného daru před oltářem a obětující, který odchází, aby se usmířil se svým bratrem. Ale Ježíšova myšlenka je jasná: jestliže kultický akt je chvílí, kdy si

věřící připomíná primát Boha ve svém životě, je tento obřad pravdivý a věrohodný pouze tehdy, je-li zároveň připomínkou bratra a toho, co v sobě žije proti tomu, kdo přináší oběť. Jinak by vzpomínka na Boha byla provázána zapomenutím na bratry, na zlo, které jim bylo způsobeno, a stali bychom se spolupachateli nespravedlnosti. Bohoslužba není zrušena, ale přerušena, protože se jedná o pravdivost toho, co se slaví, o překypující spravedlnost. Mišna dává do úst rabbiho Eleazara ben Azaria toto poučení: „Den smíření přináší odpuštění hříchů, kterých se člověk dopustil vůči Bohu; ale odpuštění hříchů spáchaných proti bližnímu Den smíření nepřináší, pokud mu nepředcházelo úsilí získat odpuštění od bližního.“⁹

Radikalizace etického příkazu obsaženého v přinášení daru k oltáři, kterou Ježíš učinil, lze vyjádřit slovy: lepší se neúčastnit obřadu, eucharistie, než ho vykonat tak, že v praxi popíráme to, co slavíme při bohoslužbě.

Také Augustin, když komentoval Matoušův úryvek, naléhá na nutnost přerušit a odložit kultický úkon, jen aby se utvrdil primát lásky: „Bůh se nehněvá, jestliže odložíš položení svého daru na oltář. Bůh mnohem víc hledá tebe než tvůj dar. Kdybys totiž přinesl Bohu dar, ale ve svém srdci živil nenávisť ke svému bratru, mohl by ti odpovědět: Jsi ztracen, co jsi mi to přinesl? Nabízíš svůj dar, ale ty sám nejsi darem Bohu. Kristus hledá toho, koho vykoupil svou krví, a ne to, co jsi našel ve své sýpce.“¹⁰

Těmito slovy Augustin připomíná tu nejryzejší křesťanskou pravdu o eucharistii, totiž že v tom, co obětujeme, obětujeme sami sebe, řekněme, že v darech, které přinášíme, jsme my sami položeni na oltář: „My sami jsme tou největší a nevznešenější obětí, která mu může být přinesena: to je tajemství, které slavíme v našich darech.“¹¹ Jestliže je na oltáři položeno naše tajemství, kvalita našeho vztahu k bratrovi

odhaluje to, co jsme doopravdy před Bohem. To znamená, že nelze být zároveň tím, kdo obětuje, i tím, kdo osočuje: obětujícím Bohu a urážejícím bratra. Zkrátka nemůžeme si myslet, že bychom Bohu přinášeli jako dar k oltáři celý svůj život, jestliže tento život žijeme bez bratří nebo proti nim.

Neexistuje oltář Páně, který by zároveň nebyl i připomínkou oltáře, kterým je bratr. Proto *Didaskalie* nařizují křesťanům: „Vdovy a sirotci budou pro vás jako oltář.“¹² Toto křesťanské vědomí o existenciálním vztahu mezi oltářem a chudým nachází své nejvyšší zjevení v liturgii. Je totiž známé, že až do 9. století přinášeli věřící do kostela naturální dary určené pro chudé, z kterých se vzaly chléb a víno, aby byly položeny na oltář ke slavení eucharistie; bylo tak zřejmé, že dar Bohu a dar pro chudé byl součástí jediného přinášení darů, a oběma se co do významu oběti připisovala stejná hodnota. Jak nepřipomenout, že apoštol Pavel vnímá sbírku pro chudé v Jeruzalémě jako liturgii, když píše: „Neboť služba této oběti (*diakonía tes leitourgías*) nejen doplňuje, v čem mají bratří nedostatek, nýbrž také rozhojňuje díkůvzdání Bohu“ (2 K 9,12). Toto pojetí sbírky je potvrzeno vyprávěním o eucharistickém shromáždění v Justinově První apologii (kolem r. 150): „Ti, kteří žijí v hojnosti a chtějí dát dar, dávají svobodně, každý jak chce. To, co se shromáždí, je dáno do rukou toho, kdo předsedá, a on podporuje sirotky a vdovy, ty, kteří jsou sužováni nemocí či něčím jiným, ty, kteří jsou ve vězení nebo jako cizinci jsou na cestách. Zkrátka podporuje všechny, kteří to potřebují.“¹³

I když se nehovoří o obřadu přinášení darů, je podstatným zjištěním, že sbírka pro chudé je liturgickým úkonem a ten, kdo předsedá eucharistické oběti daného společenství, biskup nebo kněz, předsedá také oběti lásky ve prospěch chudých.

Přinášení darů, obraz a vzor eucharistické etiky

Ve světle toho, co bylo doposud řečeno, budeme podrobněji komentovat obřad přinášení darů z mešního řádu misálu Pavla VI. Ve Všeobecných pokynech čteme: „Při přípravě darů se přináší k oltáři chléb a víno s vodou, tedy ty prvky, které Kristus bral do svých rukou.“¹⁴

„Na začátku bohoslužby oběti jsou přinášeny k oltáři dary, které se stanou Kristovým Tělem a Krví... Je chvályhodné, aby chléb a víno přinášeli věřící. Kněz nebo jáhen je od nich přijímá na vhodném místě, aby je odnesl na oltář.“¹⁵

„Je vhodné, aby spoluúčast věřících byla vyjádřena přinášením chleba a vína k slavení eucharistie nebo i jiných darů ve prospěch kostela a chudých.“¹⁶

Všeobecným pokynům položíme tři otázky: Kdo přináší dary? Co se přináší? Komu se přináší? Tři otázky, které se týkají subjektu, předmětu a adresátů obřadu přípravy darů.

Kdo přináší dary?

Všeobecné pokyny hovoří jasně: „Je chvályhodné, aby chléb a víno přinášeli věřící“ (č. 73). Ti, kdo přináší dary, jsou tedy věřící, a přestože je fyzicky přinášejí jen dva nebo tři, jedná se o symbolický způsob, protože ve skutečnosti je každý ve shromáždění povolán, aby v poslušnosti k Mojžíšovu přikázání přinesl k oltáři dary: „A neukáže se před Hospodinovou tváří s prázdnou“ (Dt 16,16). Žádný věřící se nemůže ukázat před oltářem s prázdnými rukama, protože povoláním člověka je nechat projít svět svými rukama a přinést ho Bohu jako dar. Tím, kdo přináší dary, je každý věřící, neboť tak naplňuje onen kněžský úkon, ke kterému je každý člověk povolán. Pravoslavná teologie více než kterákoliv jiná meditovala nad touto pravdou. Řecký biskup a teolog Ioannis Zizioulas píše: „[V rukou člověka] je svět vyvýšen do nekonečných možností, neboť je vztažen k Bohu a je mu přinesen jako jeho vlastnictví. Toto je základem toho, co nazýváme *kněžstvím člověka*; tím, že člověk bere do rukou svět, kreativně do něj vstupuje a zaměřuje ho k Bohu, vysvobozuje stvoření z jeho omezení a činí ho tak naplněným.“¹⁷ Další pravoslavný teolog Alexandr Schmemmann píše: „*Homo sapiens, homo faber* ano, ale především *homo adorans*. První a základní definice člověka je ta, že je knězem. On stojí ve středu světa a sjednocuje ho ve svém postoji vděčnosti Bohu, v přijímání světa od Boha a zároveň v jeho přinášení Bohu. Tím, že naplňuje svět touto eucharistií, přetváří vlastní život, ten život, který přijímá ze světa, v život v Bohu, ve společenství. Svět byl stvořen jako látka hmotný (materia), materie eucharistie, která všechno objímá, a člověk byl stvořen jako kněz této kosmické svátosti.“¹⁸

Kněžství člověka je tedy především existenciální dispozice, která v liturgii nachází své plné svátostné zjevení (epifanii). Každý člen shromáždění, který se symbolicky účastní přinášení darů, vykonává tu cestu, kterou pokládá na oltář celý svůj život, neboť přináší před Pána plod setkání mezi ním a stvořením; vždyť i on, tak jako dary, je součástí Božího stvoření, je plodem přírody, dějin, kultury a té nepřetržité práce polidšťování, kterou od chvíle, kdy přišel na svět, na něm vykonávali jiní a v které on sám pokračoval. V chlebu a vínu přinesených k oltáři, aby se vzýváním Ducha staly tělem a krví Páně, je celý život člověka určený

také k proměně: skrze posvěcení se má stát darem Bohu a bratřím, ve společenství, ve sdílení.

Co se přináší?

Dary, které se přinášejí k oltáři, jsou chléb a víno a důvod, proč se jedná právě o tyto dary, a ne o jiné, nacházíme ve Všeobecných pokynech k Římskému misálu: „Při přípravě darů se přináší k oltáři chléb a víno s vodou, tedy ty prvky, které Kristus bral do svých rukou.“ Kristus vzal do rukou chléb a víno, proto se k oltáři přináší chléb a víno. To je kritérium smyslu, které kdyby se zachovávalo, ušetřilo by mnoho nahodilých významů, blížících se zpravidla k alegorii než k pravému liturgickému symbolu! Proč Ježíš vybral chléb a víno jako dvě skutečnosti, které lépe než ostatní mohly vypovědět smysl darování jeho života až k smrti, že se od té chvíle staly jeho tělem a krví?

Pokusíme se na tuto otázku odpovědět na základě modliteb pronášených nad chlebem a vínem. Tyto dva texty inspirované židovstvím patří jistě v mešním řádu misálu Pavla VI. k nejvýraznějším novinkám: „Požehnaný jsi, Hospodine, Bože celého světa. Z tvé štědrosti jsme přijali chléb, který ti přinášíme. Je to plod země a plod lidské práce a stane se nám chlebem věčného života. Požehnaný jsi, Hospodine, Bože celého světa. Z tvé štědrosti jsme přijali víno, které ti přinášíme. Je to plod révy a plod lidské práce a stane se nám nápojem duchovním.“¹⁹

„Požehnaný jsi, Hospodine“: při liturgii se nežehná chléb a víno, ale dobrořečí se Hospodinu za tyto dary. Je výmluvné, že se dobrořečí Hospodinu jako tomu, který je „Bohem celého světa“ (*Deus universi*), Bůh všeho, co existuje, všeho stvoření²⁰, stvořitel světa²¹. Jestliže jsou všechny pokrmy nejen podstatou, ale také symbolem celku, platí to o chlebu jedinečným způsobem, takže Pythagoras mohl tvrdit: „Vesmír začíná chlebem.“²² V chlebu člověk poznává základní prvky světa: zemi, která přijímá semeno a dává růst obilí; vodu, která s moukou vytváří těsto; oheň a tím i vzduch pro pečení. To, že chléb je symbolem všeho, co člověka sytí a živí, připomíná Honorius z Autun (či z Řezna), který – přestože daleko od každé etymologické pravděpodobnosti – odvozuje původ slova chléb od řeckého *pan* = *všechno*: „*Pan* znamená všechno, a proto se přináší chléb, aby se přijala spása v úplnosti.“²³

Vzýváním Hospodina, Boha celého světa, se v chlebu poznává počátek ve smyslu základní obživy člověka. Chléb je odnepaměti ve všech jazycích a kulturách metaforou pokrmu, takže nemít chléb znamená pro člověka nemít jídlo, to, na čem závisí možnost žít či nevyhnutelnost smrti kvůli nedostatku potravy. Víno na rozdíl od chleba není pro člověka základem obživy, nepatří do řádu nutnosti, neboť bez vína se určitě dá žít. Enzo Bianchi k tomu píše: „Vedle nezbytného chleba, který tiší hlad, každodenního chleba nutného k životu, měl člověk víno (*della gratuità* = milosti?) a svátku: nápoj, který není nutný k přežití, ale vzácný pro útěchu, sdílenou radost, znovunalezené přátelství.“²⁴ „Vino tedy jako *gratuità*, radost, potěšení, někdy také nadbytek, který bere dnům jejich všednost, vztahům monotónnost (opakovanost), srdci klid... Jistě, víno si žádá míru, odpovědnost a chutnat ho se stává uměním, když se dospěje do bodu střídmého opojení, v němž dochází k osvobození z uhlazenosti, aniž by se propadlo nevázanosti.“²⁵

Vino je tedy symbolem milosti (*gratuità*), vypráví o přemíře lidského života, je synonymem svátku a plnosti života. Protože je určeno k radosti, vyžaduje společenství, sdílení, sociální pouto. Jak chléb, tak víno jsou synonyma sdílení, protože člověk nejí a nepije pouze, jako to dělají zvířata, ale sdílí s druhými to, co

mu dává život a radost. Tak Predrag Matvejevic popisuje svátek, který chléb vytváří, téměř jako oslavu života: „Vytažený z pece a přinesený na stůl hlásá chléb svátek rodině, která se shromáždila: matce, která ho zadělala, otci, který na něj vydělal, dětem, kterým je určen.“²⁶

Nikdy jedno bez druhého, chléb a víno se přinášejí k oltáři společně, protože dohromady jsou znamením, že život člověka, který je plně lidský, je vždycky všední i sváteční, nutností i milostí, námahou i radostí, nezbytností i nadbytkem, umírněností i opojením, přiměřeností i nadšením, poslušností a svobodou. Proto v modlitbě dobrořečení zaznívá vyznání, že „z tvé štědrosti jsme přijali chléb (...) a víno“, že tedy chléb a víno jsou Božími dary. Velká litanie 136. žalmu končí: „Veškerému tvorstvu dává pokrm, jeho milosrdenství je věčné“ (Ž 136,25).

Jistě neztrácí na půvabu četba sv. Augustina, který novokřtěncům hovoří o jejich uvedení do křesťanského života ve světle historie chleba, takže může říci, že křesťan vzniká podobně jako chléb: „Přemýšlejte, čím byl kdysi na polích tento chléb, jak ho země zrodila, déšť sytil a nechal vyrůst v klas; potom práce člověka ho shromáždila na mlatě, vymlátila, pročistila, uložila do sýpek, pak ho vzala, namlela, uhnětla, upekla a konečně se stal chlebem. A nyní přemýšlejte o sobě: nebyli jste a byli jste stvoření, byli jste shromážděni na mlatě Páně, byli jste vymláčeni prací volů, totiž těch, kdo hlásají evangelium. Když jste jako katechumeni byli posíláni, byli jste shromažďováni v sýpkách. Pak jste odevzdali svá jména; začali jste být mletí posty a exorcismy. Potom jste přišli k vodě, byli jste uhněteni a stali jste se jedním. Příchodem ohně Ducha svatého jste byli upečení a stali jste se chlebem Páně.“²⁷

Ale chléb, dar Boží, je „plod země a plod lidské práce“ a víno je „plod révy a plod lidské práce“. Jestliže v italském liturgickém textu (podobně i v českém) se hovoří o „lidské práci“, latinský originál používá mnohem konkrétnější obraz: „operis manuum hominum“, dílo lidských rukou, a činí tak z rukou člověka první a nenahraditelný nástroj jeho práce. Pokud jde o chléb, ruce mají základní úkol při jeho přípravě. Ruce nejen hnětou mouku a vodu, ale dávají chlebu tvar. Ještě dnes mnozí dříve než dají chléb péci, vyznačí na něm kříž, který je zároveň křesťanským znamením i stopou rukou, které ho udělaly; naproti tomu v některých islámských krajích se vsune palec do těsta před tím, než se dá na oheň či do pece, na potvrzení, že je to učiněno lidskou rukou.²⁸

Chléb a víno jsou především plody země a Bible stále připomíná, že chléb pochází ze stvoření, ze země; tak např. „Dáváš růst travě pro dobytek i rostlinám, aby je pěstoval člověk, a tak si ze země dobýval chléb. Dáváš víno pro radost lidskému srdci, až se tvář leskne víc než olej; chléb dodá lidskému srdci síly“ (Ž 104,14–15). Nicméně chléb a víno se nenacházejí v přírodě, mělo by se říci, že zrna a hrozny jsou ze země, proto se v modlitbě dobrořečení říká „plod země a plod lidské práce“ a „plod révy a plod lidské práce“. Vztah mezi chlebem a prací především připomíná, že chléb je výsledkem námahy, se kterou člověk obdělává zemi, námahy, která je výsledkem zlořečení země vyvolaného neposlušností Adama: „V potu své tváře budeš jíst svůj chléb“ (Gn 3,19). Také žalmista na to vzpomíná: „Jíte chléb námahy“ (Ž 127,2).

Plody „země a lidské práce“ chléb a víno nejsou pouze příroda, ale také kultura. V biblické mluvě sloveso [avad] znamená pracovat, obdělávat, ale také sloužit, a to jak ve smyslu tvrdé práce otroka, tak ve smyslu liturgické služby Bohu. Hebrejský termín

odpovídá latinskému *colere*, které má také jako první význam obdělávat, pěstovat a jeho druhý význam se vztahuje ke kultu.²⁹ Od *colere* pochází také *kultura*, která je dílem civilizace a humanizace. Jak hebrejský, tak latinský pojem tedy vyjadřují vztah, který sjednocuje obdělávání země, kult a kulturu, a ukazují tak, že člověk v poslušnosti k příkazu, který přijal od Boha, aby obdělával zemi, činí ze své práce zároveň skutek kultický i kulturní, totiž oslavu Boží a polidštění člověka. Člověk tak spolupracuje na spáse světa, jak o tom píše Olivier Clément: „Díky práci, která zahrnuje vědecké poznání a technické vymoženosti, je člověk povolán, aby spolupracoval na spáse světa. Především zde musí být křesťan člověkem liturgickým. Neexistují hranice ve vyzařování liturgie. My jsme kněží a králové, a jak v poznávání přírody, tak v jejím proměňování je nám vlastní žít kosmickou eucharistií: ‚Dary od tebe přijaté ti přinášíme ve všem a za všechny‘.“³⁰

V dějinách lidstva nikdy nebyla příroda bez kultury. Co je člověk člověkem, nikdy nebyl pouhým živočichem, a to ani vzhledem k zemi. Z lidského hlediska nebyla země nikdy zemí nedotčenou: vždy byla kultura, byť v hrubých a primitivních rysech. Aby člověk udělal chléb, musel zemi zorat, zasít semeno, sklídit ho, vymlátit, namlít mouku, udělat těsto, upéct ho na ohni. Podobně pokud jde o víno, musí člověk vysadit vinici, léta čekat na úrodu, sklídit hrozny, lisovat je, a jaké umění a moudrost jsou k tomu nezbytné! Proto jsou chléb a víno „plodem země (...) a révy a lidské práce“, neboť nejsou statickou látkou (materií), ale plodem dynamismu a tvořivosti lidské práce, která je jak nutností a povinností, tak kulturou a slavností. Pro věřícího člověka dosahuje práce svého naplnění při bohoslužbě: položení chleba a vína na oltář a slova dobrořečení nad nimi pronesená jsou slavením smlouvy uzavřené mezi Bohem, člověkem a přírodou.³¹

Komu se přinášejí dary?

O chlebu text dobrořečení praví: „...který ti přinášíme (...) a stane se nám chlebem věčného života“; a o vínu: „a stane se nám nápojem duchovním“. Text je jasný, chléb a víno jsou přineseny Pánu, položeny v jeho přítomnosti, v biblickém jazyce přineseny před jeho tvář.³² Nicméně je to tatáž modlitba dobrořečení, ve které čteme, že Pán není tím posledním adresátem přinesených darů: „a stane se nám chlebem života, nápojem duchovním“. Jestliže tento text vezmeme vážně, pochopíme, že konečnými adresáty darů jsou samotní věřící, kteří přinesli dary k oltáři. Pojednání se stává složitějším, ale je podstatné pochopit tuto dynamiku, abychom porozuměli radikální novosti křesťanského kultu vzhledem k židovským i pohanským obětem.

Bývá zvykem tvrdit, a to plným právem, že koncilní liturgická reforma označila za první moment eucharistické liturgie *přinášení darů*, a ne *obětování*, aby připomněla, že místem oběti je pouze eucharistická modlitba. Ale pojmenovat tento obřad *příprava darů* znamená mimo jiné potvrdit, že chléb a víno jsou přinášeny před Pána proto, aby na ně seslal svého Ducha a posvětil je a ony se staly tělem a krví Ježíše Krista. Toto se konečně nachází i v modlitbě dobrořečení, když říkáme: „stane se nám chlebem věčného života, nápojem duchovním“. Zkrátka chléb a víno nejsou k oltáři přinášeny proto, že by se jimi Pán sytil. Irenej z Lyonu píše: „My obětujeme jemu (Bohu) ne jako tomu, který to potřebuje, ale vzdáváme mu díky za jeho dary a posvěcujeme stvoření.“³³ Dary jsou položeny na oltář, aby je posvětil mocí svého Ducha a staly se „pro nás“ chlebem života a nápojem duchovním. A tak ten chléb, který věřící přinesli ve svých rukou k oltáři, je po díkůvzdání znovu kladen do jejich rukou jako Kristovo tělo.

Ale na otázku, komu se přináší, jsme ještě neodpověděli úplně, protože ve *Všeobecných pokynech k Římskému misálu* 140 čteme: „Je vhodné, aby spoluúčast věřících byla vyjádřena přinášením chleba a vína k slavení eucharistie nebo i jiných darů ve prospěch kostela a chudých.“

Tedy účast věřících na přinášení darů k oltáři nespočívá pouze v přinesení chleba a vína, které jsou použity ke slavení eucharistie, ale také v přinášení dalších darů určených pro potřeby církve a chudých. Takže adresátem přinášených plodů země a lidské práce je také celá křesťanská komunita a uprostřed ní zvláště chudí; přinesené dary zůstávají neúplné, dokud díky epiklezi nedosáhnou svého naplnění co do smyslu a významu. Jean Corbon s duchovní hloubkou typickou pro své úvahy píše: „Na začátku anafory nepřicházíme s dary, ale s neúplností, prosbou – epikleze je sténání – nedočkavé očekávání stvoření, které v sobě nese stopu našich rukou, ale ne ještě stopu světla. Totiž světlo, které proměňuje práci a stvoření jí vytvořené, je společenství. Prožívaná eucharistie také vrcholí ve společenství (...). Vede ke sdílení, protože jestliže celá země náleží Bohu, plod lidské práce je určen pro všechny děti Boží. Sdílení je oslavou práce a neděle je dnem postu od činnosti, v němž je každé práci vrácena její bezplatnost (*gratuità*); jestliže je namáhavá práce konána vzhledem k chlebu, nedělní chléb, „chléb tohoto dne“ (srov. Mt 6,11) souvisí s proměněnou prací.“³⁴

Nyní tedy vidíme, v jakém smyslu je přinášení darů obrazem a vzorem eucharistické etiky. Proto podobně jako byl obřad přinášení prvotin pro každého Izraelitu připomínkou minulosti a výzvou k odpovědnosti v přítomnosti, je obřad přinášení darů pro každého křesťana připomínkou Kristovy oběti na kříži a etickou odpovědností pro současnou církev, společnost a celý svět.

Eucharistie, pramen sociální proměny

Závěrem tohoto pojednání je potřeba si položit otázku: Vědí dnešní křesťané o vztahu, který existuje mezi eucharistickou praxí a praxí lásky určené mužům a ženám, kteří potřebují pomoci? Vědí, že eucharistie je pramenem sociální proměny? Každou neděli jsou křesťané povoláni, aby vykonali obřad přinášení darů s obnoveným vědomím, totiž že eucharistie je základem neslýchané naděje: společenství celého lidstva v sociální, národnostní a kulturní různosti. Není možné slavit eucharistii, aniž by se ve věřících nějakým způsobem nezrodilo vědomí, že oni jak jednotlivci, tak církevní společenství jsou součástí systému, který není jen ekonomický a politický, ale také kulturní a náboženský, tedy systému hodnot a postojů, rozhodnutí a soudů, který nepřetržitě už celá staletí pokračuje ve vytváření chudoby a nespravedlnosti ve světě, přesněji řečeno ve vytváření chudých a utlačených, kteří potřebují chléb, tak jako sociální spravedlnost a lidskou důstojnost. Na základě situace, ve které se nacházejí miliony mužů a žen, jsou křesťané žijící na Západě vyzváni, aby ověřili způsob, jakým od skončení války až do dnešního dne slavili a adorovali eucharistii, která je „nutrimentum caritatis“, tedy „chlebem živícím lásku.“³⁵

Není tedy možné zavírat oči před nedávno zveřejněnými fakty o plýtvání potravinami: v západním světě od r. 1974 do současnosti plýtvání potravinami narostlo o 50 %. V civilizované zemi, jako je Švédsko, vyhazuje v průměru každá rodina do odpadků 25 % potravin, které nakoupí.³⁶ Tato fakta potvrzují pravdu, že pokud se člověk nerozdělí, skončí plýtváním, mrháním, a dosvědčují tak slova žalmu: „Nesetrvá totiž člověk v hojnosti, podobá se dobytčatům, která hynou“ (Ž 49,13 – liturgický překlad). Jsou si již křesťané vědomi propasti, která je mezi svátostnou praxí a praxí spravedlnosti?

Liturgie dává církvi vzhledem ke světu úkol. Úkol, který křesťané dnes možná víc než dříve dluží všem lidem. Ve společnosti, kde vládne silnější, je eucharistie pro svět skutečnou hrozbou. Ve spolčenosti, ve které vítězí individualismus, volá eucharistie ke společnému údělu lidstva. Ve společnosti, kde panuje plýtvání, je eucharistie principem sdílení. Proto eucharistie utváří teologii lásky, protože láska je tajemstvím jak svátostným, tak prorockým. Eucharistie je skutečností jak sociální, tak teologickou, je tavicím kelímkem etiky sloužící člověku.

Zpracoval Jan Šlégr

Poznámky:

- 1 AUGUSTIN. *Výklad žalmů* 55,19.
- 2 *Všeobecné pokyny k Římskému misálu* (VPŘM) 73.
- 3 WRIGHT, Ch. J. H. *Deuteronomio*. Chieti, 2009, s. 393.
- 4 BONORA, A. Dalla storia e dalla natura alla professione di fede e alla celebrazione (Dt 26,1–15). *Parola, Spirito e Vita* 25 (1992), s. 29.
- 5 MARGUERAT, D. Pour une spiritualité de l'argent. *Lumière + Vie* 286 (2010), s. 37.
- 6 CHAUVET, L.-M. *Simbolo e sacramento*. Torino: Leumann, 1990, s. 165.
- 7 DUPONT, J. Laisse là ton offrande, devant l'autel... (Mt 5,23–24) In *Traditio et Progressio*. Roma, 1988, s. 207–208.
- 8 JAN ZLATOÚSTÝ. *Homilie na Matoušovo evangelium* 16,9.
- 9 Joma' 8,9.
- 10 AUGUSTIN. *Discorsi* LXXXII,3,5.
- 11 AUGUSTIN. *La città di Dio* XIX,23,5.
- 12 *Didaskalie* IX,26,8; Podobně i Polykarp ze Smyrny v Listu Filipánům 4,3 píše: „Vdovy ať si jsou vědomy, že jsou oltářem Božím.“
- 13 JUSTIN. *Apologie pour les chrétiens* I,67,6.
- 14 VPŘM 72.
- 15 VPŘM 73. Latinskému originálu by více než překlad „bohoslužby oběti“ odpovídalo znění „eucharistické liturgie“ – poznámka překladatele.
- 16 VPŘM 140.
- 17 ZIZIOLAS, I. *Il creato come eucharistia*. Bose, 1994, s. 67.
- 18 SCHMEMANN, A. *Il mondo come sacramento*. Brescia, 1969, s. 12.
- 19 *Český misál*, s. 380–381.
- 20 Tak zní překlad misálu v angličtině: „God of all creation“.
- 21 Tak zní překlad misálu v němčině: „Schöpfer der Welt“.
- 22 Citováno v MATVEJEVIC, P. *Pane nostro*. Milano, 2010, s. 17.
- 23 HONORIUS Z AUTUN. *La gemma dell'anima* I,99, PL 172,576. Poznámka překladatele: latinsky *panis*.
- 24 BIANCHI, E. *Il pane di ieri*. Torino, 2008, s. 50.
- 25 BIANCHI, E. *Ogni cosa alla sua stagione*. Torino, 2010, s. 37–38.
- 26 MATVEJEVIC, P. *Pane nostro*, s. 190.
- 27 AUGUSTIN. *Discorsi* 229,1.
- 28 MATVEJEVIC, P. *Pane nostro*, s. 22.
- 29 Srov. WESTERMANN, C. Lavoro e attività culturale nella Bibbia. *Concilium* I (1980), s. 120.
- 30 CLÉMENT, O. *Il senso della terra*. Roma, 2007, s. 68.
- 31 Srov. FOLEY, E., HUGHES, K., OSTDIEK, G. The Preparatory Rites: A Case Study in Liturgical Ecology. *Worship* 67 (1993), s. 17–38.
- 32 Tak zní překlad misálu v němčině: „Vor dein Angesicht“.
- 33 IRENEJ Z LYONU. *Contro le eresie* IV,18,6.
- 34 CORBON, J. *Liturgia alla sorgente*. Bose, 2003, s. 244.
- 35 Srov. Modlitba po přijímání XXII. neděle v mezidobí.
- 36 Srov. CIANCIULLO, A. Troppo cibo nella spazzatura. Le mosse anti-spreco delle città. *La Repubblica* 12. 7. 2010, s. 20.